

ISSN: 1814 - 6961
E-ISSN: 2788-9718

ОТАН ТАРИХЫ

ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛ

Үш айда бір рет шығатын ғылыми журнал
2022, № 2 (98)

2 /2022

Құрылтайшы:

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Ғылым Комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты

Бас редакторы:

Қабылдинов Зиябек Ермұханұлы

Редакциялық алқа:

Абдырахманов Т.А. (Бішкек, Қырғызстан), Аблажей Н.Н. (Новосибирск, Ресей), Аяған Б.Г. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), Әбусейітова М.Х. (Алматы, Қазақстан), Әбіл Е.А. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), Әжіғали С. (Алматы, Қазақстан), Әлімбаев Н. (Алматы, Қазақстан), Жұмағұлов Қ.Т. (Алматы, Қазақстан), Көмеков Б.Е. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), Кудряченко А.И. (Киев, Украина), Любичанковский С.В. (Орынбор, Ресей), Мұқтар Ә. (Атырау, Қазақстан), Петер Финке (Цюрих, Швейцария), Смағұлов О.С. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), Сыдықов Е.Б. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), Уяма Томохико (Саппоро, Жапония)

Жауапты редактор:

Құдайбергенова Айжамал Ибрагимқызы

Ғылыми редактор:

Қозыбаева Махаббат Мәлікқызы

Жауапты хатшы

Мурзаходжаев Қуаныш Мәдиұлы

Техникалық хатшылар:

Зікірбаева В.С., Бауыржан С.

Редакцияның мекен-жайы:

050100, Қазақстан Республикасы,
Алматы қ., Шевченко көшесі, 28
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
«Отан тарихы» журналының редакциясы

Сайтқа сілтеме: <https://otan.history.iie.kz>

Тел.: +7 (727) 272-46-54.

E-mail: otanhistory@gmail.com.

Журнал Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде
1998 ж. 9 наурызда тіркеліп, N 158-ж куәлігіне ие болды.

Мақалаларды қайта бастырып жариялағанда, микрофильмге және басқа да көшірмелерге
түсіргенде міндетті түрде журналға сілтеме жасау қажет.

Учредитель:
Министерство Образования и науки Республики Казахстан
Комитет Науки
Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова

Главный редактор:
Кабульдинов Зиябек Ермуханович

Редакционная коллегия:
Абдырахманов Т.А. (Бишкек, Кыргызстан), Аблажей Н.Н. (Новосибирск, Россия), Аяган Б.Г. (Нур-Султан, Казахстан), Абусейтова М.Х. (Алматы, Казахстан), Абил Е.А. (Нур-Султан, Казахстан), Ажигали С. (Алматы, Казахстан), Алимбай Н. (Алматы, Казахстан), Жумагулов К.Т. (Алматы, Казахстан), Кумеков Б.Е. (Нур-Султан, Казахстан), Кудряченко А.И. (Киев, Украина), Любичанковский С.В. (Оренбург, Россия), Мухтар А. (Атырау, Казахстан), Петер Финке (Цюрих, Швейцария), Смагулов О.С. (Нур-Султан, Казахстан), Сыдыков Е.Б. (Нур-Султан, Казахстан), Уяма Томохико (Саппоро, Япония)

Ответственный редактор
Кудайбергенова Айжамал Ибрагимовна

Научный редактор
Козыбаева Махаббат Маликовна

Ответственный секретарь
Мурзаходжаев Куаныш Мадиевич

Технический секретарь
Зикирбаева В.С., Бауыржан С.

Адрес редакции:
050100, Республика Казахстан,
г. Алматы, ул. Шевченко, 28
Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова
Редакция журнала «Отечественная история»

Ссылка на сайт: <https://otan.history.iie.kz>
Тел.: +7 (727) 272-46-54.
E-mail: otanhistory@gmail.com.

Журнал в Министерстве информации и общественного согласия Республики Казахстан
Зарегистрирована 9 марта 1998 г., имеет свидетельство N 158-Ж.

При перепечатке статей, съемке на микрофильмах и других копиях обязательно
делается ссылка на журнал.

Founder:

Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan
Committee of Science
Institute of History and Ethnology named after Ch.Ch. Valikhanov

Chief editor

Kabuldinov Ziyabek Yermukhanovich

Members of editorial board:

Abdyrakhmanov T.A. (Bishkek, Kyrgyzstan), Ablazhey N.N. (Novosibirsk, Russia), Ayagan B.G. (Nursultan, Kazakhstan), Abuseitova M.H. (Almaty, Kazakhstan), Abil E.A. (Nur-Sultan, Kazakhstan), Azhigali S. (Almaty, Kazakhstan), Alimbay N. (Almaty, Kazakhstan), Zhumagulov K.T. (Almaty, Kazakhstan), Kumekov B.E. (Nur-Sultan, Kazakhstan), Kudryachenko A.I. (Kiev, Ukraine), Lyubichankovsky S.V. (Orenburg, Russia), Mukhtar A. (Atyrau, Kazakhstan), Peter Finke (Zurich, Switzerland), Smagulov O.S. (Nur-Sultan, Kazakhstan), E.B. Sydykov (Nur-Sultan, Kazakhstan), Uyama Tomohiko (Sapporo, Japan)

Executive Editor

Kudaibergenova Aizhamal Ibragimovna

Scientific Editor

Kozybayeva Makhabbat Malikovna

Executive Secretary

Murzakhodzhayev Kuanysh Madievich

Technical secretary

Zikirbayeva V.S., Bauyrzhan S.

Editorial office address:

050100, Republic of Kazakhstan,
Almaty, Shevchenko str., 28
Institute of History and Ethnology named after Ch.Ch. Valikhanov
Editorial board of the magazine «History of the homeland»

Link to the website: <https://otan.history.iie.kz>

Tel.: +7 (727) 272-46-54.

Email address: otanhistory@gmail.com .

Journal in the Ministry of Information and public consent of the Republic of Kazakhstan
registered on March 9, 1998, has certificate No. 158-Zh.

When reprinting articles, shooting on microfilm and other copies,
a link to the magazine is necessarily made.

Rychkov P.I. Topografiya Orenburgskoy gubernii [Topography of Orenburg province]. Ch. 1-2. Saint Petersburg: Imperatorskaya Akademiya Nauk. 1762. 331 s. [in Russian]

Smirnova A.P. Ocherki drevney i srednevekovoy istorii narodov Srednego Povolzhia i Prikamya (Essays on ancient and medieval history of middle Volga region and Prikamye) // Materialy i issledovaniya po arkheologii SSSR. 1952. Vypusk 28. 274s. [in Russian].

Tavarikh-I guzida-Nusrat-name (Tavarikh-I guzida-Nusrat-name) // Issledovaniye, kriticheskiy tekst, annot. oglavlenie I tabl. Svodnih oglavleniy kand. fil. nauk. A.A. Akramova. Tashkent: Izd-vo «Fen» Uzbekskoy SSR, 1967. 475 s. [in Russian].

Tatishchev V.N. Istoriya Rossiyskaya s samykh drevneyshikh vremen [The history of Russia from the ancient times]. Kn.1. Ch.2. Moscow: Imperatorskiy Moskovskiy universitet. 1769. 600 s. [in Russian].

Tereshchenko A.V. Arkheologicheskiye poiski v razvalinakh Saraya (Archeological research at Sarai's ruins) // Zapiski Sankt-Peterburgskogo Arkheologicheskogo- numizmaticheskogo obshchestva. T. II. Saint Petersburg, 1850. s. 368-402. [in Russian].

Tizengauzen V.G. Sbornik materialov odnosyashchikhsya k istorii Zolotoy Ordy [Compilation of materials related to the history of the Golden Horde]. Moscow-Leningrad: Izd-vo Akademii Nauk SSSR. 1941. 305 s. [in Russian].

Fedorov-Davydov G.A. Obshestvennyy stroi Zolotoy Ordy [Social system of the Golden Horde] Moscow: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, 1973, 178 s.

Fedorov-Davydov G.A. Zolotoordynskiye goroda Povolzhia: Keramika. Torgovlya. Byt [The Golden Horde's cities of Volga region: ceramics, trade, everyday life]. Moscow: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta. 2001. 256 s. [in Russian].

Fedorov-Davydov G.A. Zolotoordynskiye goroda Povolzhia [The Golden Horde's cities of Volga region]. Moscow: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta. 1994. 232 s. [in Russian].

Yablonskiy L.T. K paleoantropologii srednevekovogo naseleniya Povolzhia (To the paleoanthropology of medieval population of the Volga region) // Stepi Evropy v epokhu srednevekovia. Donetsk: DonGU. 2008. T.6. s. 269-286. [in Russian].

Von Bertold Spuler Die Goldene Horde, die Mongolen in Russland [The Golden Horde. Mongols in Russia. 1223-1502], 1223-1502, Leipzig, O. Harrassowitz, 1943. 572 p. [in German].

FTAMP 03.20.00

DOI 10.51943/1814-6961_2022_2_25

РЕСЕЙ ТАРИХНАМАСЫНДАҒЫ ЖОШЫ ҰЛЫСЫ ТАРИХЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛУІ (1991-2021 ЖЖ.)

Айсауле Шакиева^{1*}

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

*Автор-корреспондент
E-mail: aisaule_10@mail.ru

Түйіндеме. Мақалада Ресей тарихнамасындағы ортағасырлық мемлекет Жошы Ұлысы тарихына байланысты еңбектерге тарихнамалық шолу жасалынған. Оның ішінде, Кеңес мемлекеті құлағаннан кейін ресейлік зерттеушілердің тақырыпқа қатысты еңбектеріндегі тұжырымдамалық өзгерістер мен жаңа көзқарастарға назар аударылды. Автор ғылыми еңбектерді талдай келе, қазіргі кезде Ресейде Жошы Ұлысы тарихын зерттеуі бойынша негізгі төрт бағытпен таныстырады. Осылайша, автор аталмыш тақырыпқа қатысты пікірлердің өзгеру динамикасы мен жаңа деректер мен ойлардың пайда болуын көрсетеді. Мақаланың негізгі дерек көздері осы кезеңде жарияланған еңбектер мен мақалалар болып табылады. Автор Жошы Ұлысы тарихын зерттеудегі бірегей парадигманы соңғы отыз жылдағы отандық зерттеушілердің еңбектерінен іздестіріп, қазіргі кездегі тақырыпты зерттеудің барысы мен дәрежесі айқындауға ұмтылады. Жұмыста Жошы Ұлысы тарихына қатысты жаңа теориялық идеялардың топтамасы Ресей зерттеушілерінің еңбектеріне талдау жасай келе суреттеледі. Оның ішінде, қазіргі ортағасыр тарихының зерттеу нысанындағы маңызды өзгерістерді қажет ететін тұстары, Жошы Ұлысына деген зерттеушілердің оң баға беруі байқалады. Мақалада автор тарихи фактілерді түсіндіруде формациялық көзқарастың орнына либералдық бағыт алған зерттеу жұмыстарына назар аударды.

Кілт сөздер: Жошы Ұлысы, ресей тарихнамасы, моңғол империясы, Золотоордынское обозрение, моңғол шапқыншылығы.

МРНТИ 03.20.00

**ИССЛЕДОВАНИЕ ИСТОРИИ УЛУСА ДЖУЧИ
В РОССИЙСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ (1991-2021 гг.)****Айсауле Шакиева^{1*}**¹Евразийский Национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Казахстан, г. Нур-Султан*Автор-корреспондент
E-mail: aisaule_10@mail.ru

Аннотация. В статье представлен историографический обзор трудов, связанных с историей средневекового государства Улуса Джучи в российской историографии. В том числе, после распада Советского государства внимание было уделено концептуальным изменениям и новым взглядам в работах российских исследователей по теме. Анализируя научные труды, автор знакомит с 4 основными направлениями по изучению истории Джучи улуса в России. Таким образом, автор показывает динамику изменения мнений по данной теме и появление новых данных и мыслей. Основными источниками статьи являются публикации и статьи, опубликованные в этот период. Автор ищет уникальную парадигму в изучении истории Улуса Джучи в трудах отечественных исследователей за последние тридцать лет и стремится определить ход и степень изучения современной темы. В работе описывается цикл новых теоретических идей, касающихся истории Улуса Джучи, с анализом трудов российских исследователей. В частности, отмечается положительная оценка исследователями «Улуса Джучи», требующего значительных изменений в форме изучения истории современного средневековья. В статье автор обратил внимание на исследовательские работы, которые вместо формационного подхода в трактовке исторических фактов взяли либеральное направление.

Ключевые слова: Улус Джучи, российская историография, Монгольская империя, Золотоордынское обозрение, монгольское нашествие.

IRSTI 03.20.00

**A STUDY OF THE HISTORY OF THE JOCHI ULUS IN RUSSIAN
HISTORIOGRAPHY (1991-2021)****Aisaule Shakieva^{1*}**¹Eurasian National university L.N. Gumilyov, Nur-Sultan, Kazakhstan.*Corresponding author
E-mail: aisaule_10@mail.ru

Abstract. The article presents a historiographical review of works related to the history of the medieval state of Jochi ulus in Russian historiography. In particular, after the collapse of the Soviet state, attention was paid to conceptual changes and new views in the works of Russian researchers on the topic. Analyzing scientific works, the author introduces 4 main directions for the study of the history of the Juchi ulus in Russia at the present time. Thus, the author shows the dynamics of changing opinions on this topic and the emergence of new data and thoughts. The main sources of the article are publications and articles published during this period. The author is looking for a unique paradigm in the study of the history of the Jochi Ulus in the works of domestic researchers over the past thirty years and seeks to determine the course and degree of study of the modern topic. The work describes a cycle of new theoretical ideas concerning the history of Jochi ulus, with an analysis of the works of Russian researchers. In particular, there is a positive assessment by researchers of the "Ulus of Jochi", which requires significant changes in the form of studying the history of the modern Middle Ages. In the article, the author drew attention to research works that, instead of a formational approach in the interpretation of historical facts, took a liberal direction.

Key words: Jochi Ulus, Russian historiography, Mongol Empire, Golden Horde Review, Mongol invasion.

Кіріспе. Кеңес өкіметі ыдырағаннан кейін ортағасырдағы Жошы Ұлысы тарихына жаңаша баға беру қажет деген пікір ұстанушы зерттеушілердің саны артты. Осыған орай, көрші мемлекет Ресей тарихнамасында бірегей тарихи деректік база мен идеологиялық бейтарап еңбектер жарияланып келеді.

Бұл еңбектерде моңғолдардың жаулап алу жорықтарына сыни талдау жүргізе келе, объективті баға беру үрдісі байқалады.

Жошы Ұлысы кезеңіндегі Ресей тарихының қазіргі тарихнамасы шартты түрде географиялық фактормен тығыз байланысты төрт бағыттың болуымен ерекшеленеді. Бағыттарды атап өтсек, мәскеулік, петербурлық, қазандық және басқа аймақтық. Қазан бағытын көбіне ұлттық жағынан қарауға болады. Бүгінде Орда тақырыбының хронологиялық шегі орыс тарихында 1237 жылдан Киев Русіне моңғол шапқыншылығынан бастап, 1480 ж. ордалық үстемдікті жою уақытымен шектеледі. Негізі тарихнамада зерттеу нышаны ретінде 1237-1480 жж. аралығындағы ордалық үстемдік кезеңі алынған.

Осы тұста, ресейлік зерттеушілер келесі мәселелердің жауабын табуға тырысты: билік құрылысы, Алтын Орда кезеңіндегі Киев Русінің мәдени ерекшелігі, орыс-ордалық қарым-қатынас. 2000-2020 жж. аралағындағы тарихнамаға талдау жасай келе, бұл кезең бойынша ғылыми еңбектің көптігі, сондай-ақ, бір мәселеге қатысты көзқарастың қарама-қайшылығы байқалатынын атап өтуге болады. Әрине, осы тақырып бойынша негізгі мәселелер тарихшылардың үлкен қызығушылықтарының бастамасы екені даусыз. Әсіресе, келесі мәселелер бойынша зерттеушілер арасында өзара түсініспеушіліктер туындап келеді. Мәселен, «басқыншылық (иго)» термині, Алтын Орданың хронологиялық шегі, Киев Русінің экономикасы, мәдениеті, орыс князьдарының титулдары, орталықтанған Мәскеу мемлекетінің құрылуына әсері.

Қазіргі таңда, Алтын Орда тақырыбы бойынша заманауи ресейлік тарихнамасының ерекшелігі ретінде зерттеушілердің арасында түрлі тұжырымдамалардың пайда болуымен түсіндіруге болады. Сонымен қатар, тарихшылар бұрынғы кеңестік мектептердің идеологиялық жүйесінде орын алған бағыттан алыстады. Тарихи фактілерді түсіндіруде формациялық көзқарастың орнына либералдық бағыт алған зерттеу жұмыстары жүргізіліп келеді. Осылайша, бұрынғы кеңес ғалымдарының жұмыстарын жоққа шығару байқалады.

Тұтастай алғанда біздің тақырыбымызға қатысты тарихи үдерістерді түсіндірудің жаңа схемаларын іздеу әрекеттері айтарлықтай сәтті деп танылуы керек, өйткені қазіргі кезеңде осы тақырып бойынша үлкен ғылыми ізденіс жүргізіп жүрген зерттеушілер жеткілікті. Кейбір тарихшылар әлі күнге дейін марксизмнің негіздеріне сүйенеді. Бірақ инновациялық тәсілдер де пайда болды, олар жаңа әдістемелік схемаларды зерттеуде көрініс тапты: палеографиялық зерттеулер, топырақтарды геофизикалық талдау, Орда дәуіріндегі климаттық жағдайлар мен ландшафттарды қайта құру, текстологиялық және сандық зерттеулер, т.б.

Материалдар мен әдістер. Мақала жазу барысында салыстырмалы-тарихи, хронологиялық тәсілдері қолданылды. Бірінші, салыстырмалы-тарихилық саралау қарастырылып отырған мәселені Ресей тарихнамасындағы ерекшелікті анықтауға, зерттеу заңдылықтарын саралауға, пікір өрісінің кеңеюіне мүмкіндік береді. Аталған методологиялық тәсіл мақаланың маңыздылығын, қарастырылған еңбектердің мазмұнының жазылу ерекшелігін барынша дұрыс талдауға мүмкіндік береді. Екінші, хронологиялық тәсілді пайдалану арқылы Жошы Ұлысы тарихын зерттеуде кезеңдік тарихнамалық білімді терең жинақтауға мүмкіндік туғызады. Тарихи дәуірдің өзіндік ерекшелігін ескере отырып, жаңсақ тұжырымдардан алшақ болуға жол ашады.

Талқылау. Ресей тарихнамасында Жошы Ұлысы тарихын зерттеуге арналған ғылыми еңбектер мен мақалалар жеткілікті. Осы жылдары аталмыш тақырыпта жаңа көзқарасты еңбектер жарияланды. Негізі Ресей тарихнамасында Жошы Ұлысының тарихы үш негізгі кезеңге бөліп қарастыруға болады.

Бірінші кезең, 1990-2000 жылдары аралығында кеңестік тарихнамадан алшақтап, Жошы Ұлысы тарихына деген көзқарасты өзгертуге тырысты. Аталмыш кезең бойынша елеулі еңбек еткен тарихшылардың қатарында В.В. Трепавлов (Трепавлов, 1993), А.А. Горский (Горский, 2001), Э.С. Кульпин (Кульпин, 2001), В.А. Кучкин (Кучкин, 2001) және т.б. Негізінен, аталған тарихшылардың жұмыстарында кеңестік тарихнамалық тұжырымдамалардан қатты алшақтамағаны байқалады. Әсіресе, оны моңғол-татар басқыншылығының Киев Русіне экономикалық, мәдени, саяси-әлеуметтік әсеріне баға беруде айқын көрінеді.

Екінші кезең, 2000-2015 жылдары аралығында Ресей тарихнамасында Жошы Ұлысы тарихын зерттеуде негізгі бағыттары айқындалды. Алтын Орда өркениетін зерттеу орталығының ашылуымен осы тақырыпқа зерттеушілердің тарапынан қызығушылық артты. Осы кезеңнің көрнекті тарихшылар қатарынан М.Усманов (Усманов, 2002), В.П. Костюков (Костюков, 2010), Р.Ю. Почакаев (Почакаев, 2009), И. Миргалеев (Миргалеев, 2003) және т.б. Аталған тарихшылар Жошы Ұлысы тарихына оң баға бере отырып, жаңа дерек көздерімен толықтырды. Бұрын кеңестік методологиядан бас тартып отыра, тарихшыларға әлеуметтік-саяси институттар, княздық билік, ішкі саясат, сауда, мәдениет және т.б. тақырыптарға қатысты еркін түрде пікірлер білдіру байқалады. Аталған тарихшылардың еңбектерінде жаңа көзқарастар легі көрінеді. Мәселен, тарихшылар моңғол-татар басқыншылығын теріс құбылыс ретінде қабылдаудан бас тартты.

Үшінші кезең, 2015-2021 жылдары Жошы Ұлысы тарихын зерттеуде оның маңыздылығына назар аударылып, Ресей тарихшылары тарапынан жаңа жұмыстардың жариялануына алып келді. Осы кезеңде «Алтын Орда зерттеушілерінің халықаралық қауымдастығы» құрылу оқиғасымен, бұл тақырып мемлекеттік деңгейге көтерілгенін байқауға болады. Бұл кезеңде осы тақырыппен айналысатын тарихшылардың қатарында Черникова Т.В. (Черникова, 2012), Илюшин А.М. (Илюшин, 2016), Рудаков В.Н. (Рудаков, 2017), Фроянов И.Я. (Фроянов, 2020) және т.б. Осы тарихшылардың көп бөлігі «басқыншылық» ықпалын шектен тыс асырмай, басқа экономикалық, саяси, мәдени өзгерістерге моңғол дәуіріне дейін кезең әсер етті деседі.

Нәтижелер. Кеңес Одағы құлағаннан кейін Ресейде Жошы Ұлысының тарихына деген жаңа көзқарастар мен тұжырымдамалар пайда бола бастады.

Қазіргі кезде Жошы Ұлысы тақырыбында мәскеулік бағыт тұсынан айналысатын зерттеушілер жеткілікті, соның ішінде А.А. Горский, В.В. Трепавлов, В.А. Кучкин және т.б. Осы тұста 2000 жылдары Ресейде Жошы Ұлысының тарихнамасына жаңа бетбұрыс уақыты басталды. Бұрынғы кеңестік методологиядан алшақтап, Жошы Ұлысы тарихы зерттелуінде басты бағыттары айқындалды.

Ресейдің ортағасыр тарихы бойынша танымал ғалымы В.В. Трепавлов моңғол дәуірі тақырыбына қатысты бірнеше еңбектер жариялай бастады. В.В. Трепавлов өзінің көптеген монографиялары мен мақалаларында ордалық институттардың Киев Русіне әсері мәселелеріне тоқталды (Трепавлов, 1993), (Трепавлов, 2001), (Трепавлов, 2010), (Трепавлов, 2015). Алдымен, 1993 жылы «Государственный строй монгольской империи XIII в.» еңбегін атауға болады. Бұл еңбек XIII ғ. Моңғол мемлекеттілігінің дәстүрлі элементін зерттеуге арналған, соның ішінде ерте ортағасырдағы әкімшілік құрылысына назар аударып жазылған. Яғни, Моңғол империясының мемлекеттік құрылысы зерттеудің негізі болып табылады. В. Трепавловтың кейбір қорытындылары ғылымда қалыптасқан тұжырымдардан алшақ болуы мүмкін. Кейінгі уақыттарда жарияланған жұмыстарының бірі де моңғол мемлекеттілігінің дәстүрлі тұстарын зерттеуге, соның ішінде ерте ортағасырға жататын әкімшілік құрылым түрлеріне арналған. Автор еңбекті жазу барысында қытай, араб, парсы, армян, орыс деректерін пайдаланады. Монографияда көшпелі өмірдің тек дәстүрлі тұстарына ерекше назар аударып жазылған. Моңғол империясына тиесілі кейбір ішкі қыры назардан тыс қалып қойды.

2000 жылы В.А. Кучкинның орыс мәдениетіне деген моңғол-татарының ықпалына қатысты мақаласы жарияланды (Кучкин, 2000). Тарихшы ең алдымен, орыс мәдениетінде географиялық кеңістіктің өзгеру мәселесін қарастырды. В.А. Кучкинның пікірінше, шапқыншылық салдарынан ортағасырлық орыс мәдениеті дамуы мүмкін территориялық аймақ кішірейіп, кейін ертесалавян халықтары батыс, солтүстік, солтүстік-шығыс бөліктерге көшуге мәжбүр болды.

2001 жылы тарихшы А.А. Горский «Москва и Орда» атты монографиясында Жошы Ұлысы тақырыбына қатысты даулы мәселелердің басын ашуға тырысты. Монографияда А.А. Горский «царь» терминінің шығу тарихымен, оның пайдалану эволюциясына қатысты жазба деректерге талдау жүргізді (Горский, 2001: 14). А.А. Горский, В.В. Трепавлов сияқты Жошы Ұлысының Руське ықпалының бірегей оң не теріс көзқарасты жоқ деп санайды. Мәселеге ордалық тұстан қарасақ, «орыс жерлерімен билеу жүйесі» жағынан қарап, ал Киев Русі жағынан қарағанда «орыс жерлерінің тәуелділік жүйесі» тұсынан назар аудару қажет. Тарихшы, татар-моңғолдарға орыс жерлерінің бірігуіне септігі тигізді деген пікірмен келіспейді, себебі мемлекетке орталықтану жүйесі XIV ғ. соңында бастау алды.

Философ және тарихшы-шығыстанушы Э.С. Кульпин, Ресейдегі әлеуметтік тарих мектебінің қалаушысы, татар-моңғол тақырыбына байланысты жаңаша көзқарастар білдірді (Кульпин, 2001). Айта кету керек, Э.С. Кульпин Киев Русіне моңғол шапқыншылығының экологиялық-әлеуметтік салдарына жаңаша түрғыдан қарап, объективті түрде баға беруге тырысты. Осы пікірлердің жоғары гипотикалық дәрежеде екенін біле тұра, Жошы Ұлысы тақырыбына қатысты жаңаша пікірлермен бөлісті. Осылайша, 1990-2000 жылдары жарияланған тарихшылардың жұмыстары бұрынғы Кеңес өкіметінің идеологиялық тұжырымдамасынан алшақтап, жаңа тарихи тұжырымдамалардың пайда болуымен сипатталады. Бұл Алтын Орда тарихына объективті баға беру жолындағы алғашқы қадамдардың бірі.

2003 жылы Татарстан Республикасы Ғылым академиясы Тарих институтының Ғылыми кеңесінің шешімімен (2003 ж. 3 сәуірдегі №1 хаттама) Алтын Орда өркениетін зерттеу орталығы құрылу оқиғасымен байланыстыру қажет. Жетекшісі тарих ғылымдарының кандидаты И.М. Миргалеев болып тағайындалды. Бұл табысты бастаманы Алтын Орда тарихын зерттеу саласындағы мамандар зор үмітпен қабылдады. Өкінішке орай, Жошы Ұлысы тарихына қатысты мифтер тек мектеп және университет тарихы оқулықтарында ғана емес, сонымен бірге кейбір тарихшылардың санасында да басым деген пікірді ұстанады. Ресейде Алтын Орда орыс тарихының бір бөлігі ретінде қабылданады деп айтуға болмайды, тіпті ресейлік зерттеушілер Алтын Орда тақырыбында ең көп ұсынылғанына қарамастан олай санамайды. Сондықтан бұл түрғыда Қазан тарихшыларының ұстанымы маңызды. Алтын Орда өркениетін зерттеу орталығының мүшелері үшін Алтын Орда-түркі-татар мемлекеті, оның ұлттық және мемлекеттік тарихының негізгі кезеңі, постордалық татар хандықтарының басты ізашары ретінде қарастырады.

2008 жылы Жошы Ұлысы тарихы Шығыс Еуропа мен Орталық Азияның көшпелі мен отырықшы қоғамындағы алар орны, моңғолдар бекіткен ұлыстық жүйенің дамуы, жерге деген заңнамалық құқығының қалыптасу тарихы сияқты мәселелерді Ю.Е. Варваровскийдың монографиялық жұмысынан көруге болады. Мәселен, алдыңғы зерттеушілердің тек «Алтын Орда» деп аталатын мемлекеттің батыс бөлігін зерттеп, шығыс бөлігін жабық саяси жүйе ретінде қарастырды. Ю.Е. Варваровскийдың пікірінше, мұндай біржақты көзқарас Жошы Ұлысының құлау тақырыбын толықтай қарастыруға кедергі келтіреді (Варваровский, 2008:25). Ортағасырлық шығыс авторлардың еңбектерін қарастыра, мемлекеттің атауы құрылғаннан бастап династиялық жүйеге сай аталып келді. Жошы Ұлысының құлауына мемлекеттің құрамына кіретін ұлыстардың арасындағы экономикалық бірліктің болмауы әсерін тигізді деген тұжырымға келді.

Татар зерттеушілері тарапынан бұл тақырыптың ұлттық деңгейде маңыздылығы болғандықтан, Жошы Ұлысы тақырыбына арналған ғылыми еңбектер жарияланып келеді. 2009 жылы «История Татар с древнейших времен в семи томах» еңбегінде арнаулы түрде Жошы Ұлысы (Алтын Орда) бөлімі жазылды (Усманов, Хакимов, 2009). «История Татар с древнейших времен» - алғашқы академиялық жұмыстардың бірі, хронологиялық шегі б.з.д. 3 мыңжылдықтан бастап татар тарихын баяндайды. Жаңа тарихи татар тұжырымдамасының қалыптасуында бұрынғы кеңестік кезеңде орын алған пікірден бас тарту, татар тарихын түркі өркениеті тұрғысынан қарастыру байқалады. Жеті томнан тұратын «История татар с древнейших времен» Татарстан ғылым академиясының Тарих институты атынан шыққанымен, бұл жинақты жазуда Татарстан, Ресей және шет ел зерттеушілері көмегін тигізді. Аталған жинаққа Қазан, Мәскеу қалаларында өткізілген конференциядағы мәліметтер енгізілді. Бұл ғылыми жинақтың жазылудағы мақсаты ретінде, кеңестік идеологиялық саясат кезінде қалыптасқан Алтын Орда тарихына көзқарастың объективті нұсқасын жариялау болып табылды. Өткен ғасырдың кеңестік билік жылдары зерттеушілер Алтын Ордаға «артта қалған көшпелі мемлекет» деген баға беру үрдісі байқалғандықтан, Р. Хакимов, М. Усманов сияқты зерттеушілердің бастамасымен «Алтын Орда» тарихын зерттеу жаңаша деңгейге көтеріліп келеді. Аталған еңбектің құрастырушылары «Алтын Орда» тарихына қатысты біркелкі, әрі объективті бағаның жоқтығына Орталық Комитеттің 1944 жылы 9 тамызда жарияланған қаулы себеп болды деп түсіндіреді. Кеңестік кезеңдегі тарихнамалық саясаттың салдарынан, барлық зерттеушілердің еңбектері қатаң бақылауға алынды.

Белгілі тарихшы Р.Ю. Почекаевтың жұмысы Жошы ұлысының саяси тарихына қарастыра, ерекше сол қанат мәселесін зерттеуге арналады. Еңбектің әрбір тарауы Алтын Орда билеушілерінің өмір баянына арналған, сондай-ақ мемлекеттің құлдаруына әкелген маңызды тарихи оқиғалармен бөліседі. Автордың пікірінше, орда хандарының өмірі мен қызметі тарихын талдау арқылы тек Алтын Орда мемлекетінің ғана емес, қазіргі заманғы мемлекеттердің ашылмаған тұстарын білуге көмегін тигізеді (Почекаев, 2009). Тарихшы Р.Ю. Почекаев орыс-ордалық қатынасты б.з.д. VI-II ғғ. республикалық кезеңде өмір сүрген ежелгі Рим мен италиялық қауыммен өзара салыстырды.

2010 жылы Батыс Сібір территориясындағы Алтын Орда мемлекетінің ірі ұлыстарының бірі Шайбан ұлысы арналған В.П. Костюковтың «Улус Шибана Золотой Орды в XIII–XIV вв.» еңбегі жарияланады. 4 бөлімнен тұратын «Улус Шибана Золотой Орды в XIII–XIV вв.» атты еңбегінде архив деректерін пайдалана отырып, жерлеу дәстүрі, ескерткіштері мен Шайбан ұлысына арналған жазба деректері бойынша жазылады (Костюков, 2010). Бұл еңбекте автор археологиялық және тарихи деректерге талдау жасады. Бірінші бөлімінде жерлеу орындарында талдау, әрі есеп жұмыстары бойынша жазылды. Алтын Орда дәуіріне сәйкес Шибан Ұлысының аумағындағы барлық жерлеу орындары қарастырылды. Автор аталған аумақтағы халықтың этномәдени құрамын қалпына келтірді.

2010 жылы В. Трепавлов Жошы Ұлысы тақырыбында «Золотая Орда в XIV столетии» атты кезекті танымал ғылыми еңбегін жариялады (Трепавлов, 2010). Атақты ресейлік шығыстанушының кітабы Куликово шайқасы қарсаңында XIV ғасырда, Алтын Орданың әлеуметтік құрылымы мен экономикалық құрылымының ерекшеліктеріне, саяси тарихтағы басты белестерге арналған. Автор татар тайпалары басшыларының саяси сахнаға қалай шыға бастағанын көрсетті, бірте-бірте Шыңғыс хан ұрпақтарының билеуші әулетін кері шегіндірді. Бұл көшбасшылардың бірі - атақты Мамай болды, оның табысты қызметі мен құлатылуы да суреттелген. В. Трепавловтың бұл еңбегі көпшілік оқырмандар үшін Алтын Орда ортағасырдағы моңғол-татар басқыншылығы ауыр кезеңі есебінде белгілі, сол пікірден арыла отырып, жаңа тарихи мәліметтермен толықтыра жазылды.

2013 жылдан бастап Татарстанда жылына төрт рет «Золотоордынское обозрение» ғылыми журналы шыға бастады. Журнал Алтын Орда мен татар хандықтарының тарихы саласындағы ғылыми зерттеулерді жоғары халықаралық деңгейде жандандыруды мақсат етеді. «Золотоордынское обозрение» журнал беттерінде Алтын Орда мен татар хандықтарының тарихын зерттеудің барлық салаларын қамтитын нақты тарихи, тарихнамалық және деректану сипатындағы ғылыми жарияланымдар көрсетілген. Сонымен бірге журнал Алтын Орда мен татар хандықтарының тарихы «Алтын Орда өркениетінің» біртұтас әлемі ретінде қарастырылатын ғылыми тұжырымдамадан шығады.

Жошы Ұлысы тақырыбы аясында алғашқылардың бірі болып «Золотоордынское обозрение» журналына мақала жазушылардың бірі ретінде Рафаиль Сибгатович Хакимовты айтуға болады. 2013 жылы «Долгое средневековье Золотой Орды» (Хакимов, 2013) тақырыбында мақала жарияланды. Мақалада татарлардың, Ресейдің және Шығыс Еуропаның тарихын түсіну үшін Алтын Орда тақырыптарын зерттеудің маңыздылығы атап өтілген. Алтын Орда, сондай-ақ жалпы татар факторы орыс тарихындағы кездейсоқ эпизод ретінде қарастырылмайды. Рафаиль Хакимовтың пікірінше, «Алтын Орда тақырыбы татарлардың қалыптасуын түсіну үшін ғана емес, сонымен қатар Ресей, Орталық Азия және Шығыс Еуропа тарихтарын зерттеу үшін де іргелі болып табылады. Алтын Орданың еуропалық істерге ықпалы тек жаулап алулар кезінде ғана емес, сонымен қатар сауда-саттық, мәдени құндылықтар алмасу арқылы да болды» (Хакимов, 2013). Сонымен қатар, Р.С. Хакимовтың айтуынша, «бүгінде біз Алтын Ордалық дәстүрлердің реформаторы ғана емес, мұрагері де болып саналамыз» (Хакимов, 2013:18).

2013 жылы келесі белгілі Ресей тарихшысы Р.Ю. Почекаев «Религиозные факторы легитимации власти в Золотой Орде и позднесредневековых тюрко-монгольских государствах XV-XVIII вв.» тақырыбында мақала «Золотоордынское обозрение» журналына жарияланды (Почекаев, 2013). Бұл мақала «Дала империяларының», соның ішінде Юань империясы, Ирандағы Ильхан мемлекеті, Шағатай ұлысы, Алтын Орда мемлекеттерінен құлауынан кейін қалыптасқан кейінгі ортағасырдағы Шыңғысхан ұрпақтарының мемлекеттерінің билікті заңдастыру дәстүрлерін талдауға арналған.

2014 жылы В.Н. Рудаковтың «Монголы-татары глазами древнерусских книжников середины XIII-XV в.» еңбегі жарыққа шықты (Рудаков, 2014). Бұл еңбекте автор Киев Русі мен Алтын Орда қарым-қатынасы барынша нақтыланып, дереккөздерімен көмегімен дәлелді түрде жазылған. Автор еңбекте ежелгі славян халықтарының ордалық ықпалға түсуі, шапқыншылық нәтижелері, орыс жерлерінің ордалық хандарға тәуелділігі, ордалық ықпалдан босап шығу сияқты жағдайларды түсіндіруге тырысты. В.Н. Рудаковтың қорытындылары тек ғылыми негізге ие. Тарихшы XIII–XV ғғ. ерте орыс әдебиетіндегі деректерге мәтіндік талдау жасап, ордалық ықпалға жергілікті халықтың қабылдауын анықтай алды. Ресей тарихнамасында бұл кітап Киев Русі қоғамында моңғол-татарларға көзқарасының ерекшелігін айқындауға мүмкіндік берген, оны автор сол кезеңнің еңбектерінің көмегімен жүзеге асырды. Сонымен қатар, ордалық билікке тәуелділік кезінде Киев Русінің билік басындағы адамдарының әрекеттеріне баға беру байқалады. В.Н. Рудаковтың еңбегінде жасалған қорытындыларға ортағасырлық хроникалық әңгімелерді талдау арқылы жетті. Замануи дерекнамалық талдау ең алдымен мәтінге герменевтикалық талдауды негізге ала отырып, объективті түрде шынайы тарихи оқиғаны мифологиялық түсініктен айыруға мүмкіндік береді, бұны біз В.Н. Рудаковтың «Монголы-татары глазами древнерусских книжников середины XIII-XV в.» жұмысынан көрдік.

Миргалеев Ильнур Мидхатович - тарих ғылымдарының кандидаты, Алтын Орда және М.А. Усманов атындағы татар хандығы зерттеу орталығының басшысы. Ғылыми зерттеу қызығушылығы орта ғасырлардағы татар халқының қоғамдық-саяси тарихы, дереккөздері мен тарихнамасы, Алтын Орда мен Татар хандықтарының саяси тарихы мен деректанулық, ортағасырлық түркі және османдық тарихи еңбектерімен байланысты. Ильнур Миргалеев Алтын Орда тарихына қатысты жазылған біршама еңбектер мен мақалалардың авторы. Соның ішінде, «Политическая история Золотой Орды периода правления Токтамыш-хана», «Войны Токтамыш-хана с Аксак Тимуром», «Золотая Орда в истории» және т.б. (Миргалеев, 2003), (Миргалеев, 2016). Осы жылы М. Миргалеевтың «История Золотой Орды в трудах А.Н. Курата» атты мақаласында Алтын Орда тарихына қатысты баға мен А.Н. Кураттың еңбектеріндегі ортағасырлық мемлекетке деген көзқарасы жайлы мәлімет берілген (Миргалеев, 2014). И.М. Миргалеев жұмыстарында Алтын Орда тақырыбына қатысты өзекті мәселелердің жауабын ортағасырлық деректерге тарихи талдау жасау арқылы іздейді.

2014 жылы Дамир Исхаковтың «Золотоордынская этнология татар: 1. Эпический и исторический «Золотой трон» («Алтын Тәхет») атты мақаласы аталған журналда жарыққа шықты. Осы мақаланың авторы Жошы ұлысына және XV-XVI ғасырларда оның аумағында құрылған кейінгі түркі-татар мемлекеттеріне тән ерекше тақтың тарихи бастауларын анықтауға тырысады (Исхаков, 2014). Бұл құбылыс түркі-татар (эпикалық шығармалар, шежірелер, тарихи шығармалар) және кейбір орыс деректерінде жазылған. Автордың тарихи деректерге жасаған шолуы XVI-XVIII ғғ. түркі-татар дәстүрі бойынша «алтын тақ» («Алтын Тәхет») Алтын Ордада және кейінгі постордтық саяси кеңістікте билеуші (хан, патша) отырған орынды бейнелегенін көрсетеді. Қолда бар тарихи материалды егжей-тегжейлі талдау нәтижесінде осы мақаланың авторы жиі айтылатын «алтын тақ» тек Жошы Ұлысында ғана емес, бүкіл моңғол империясында болғанын анықтады.

2015 жылға дейін «Алтын Орда өркениетінің зерттеу орталығының» ғылыми аясы кеңейіп, Жошы Ұлысы тақырыбымен айналысатын қызметкерлердің қатары көбейді. Ғылыми зерттеу орталығының қызметкерлері Алтын Орда тақырыбының өзекті мәселелерін зерттеумен айналысады. 2015 жылдан бастап «М.А. Усманов атындағы Алтын Орда мен Татар хандықтарын зерттеу орталығы» аталады.

Сондықтан бұл түрғыда Татарстан тарихшыларының ұстанымы ерекше маңызды. Ең маңызды жұмыс бағыттары:

1) Татарстанда Алтын Орда халықаралық форумын екі жылда бір рет ұйымдастырыла бастады. Форум көптен бері осы мәселе бойынша ғылыми-зерттеу жұмыстарын үйлестіретін негізгі алаңға айналды. Сонымен қатар, форумның маңызды мақсаттарының бірі – Алтын Орда өркениетінің тарихын кеңінен насихаттауға және Алтын Орда тарихына қатысты аңыз-эпсаналармен күресуге елеулі ғылыми үлес қосу. Форумдардың негізгі тақырыптары Алтын Орда мен Татар хандықтарының тарихын деректанулық зерттеу болып табылады.

Алғаш рет 2009 жылы 17 наурызда «Политическая и социально-экономическая история Золотой Орды (XIII–XV вв.)» тақырыбында I-ші Алтын Ордалық форум өткізілді. Форумда оқылған баяндамалар мен дөңгелек үстелдердің қорытындылары тарихи мәселелер мен оларды шешуді талап ететін мәселелердің орасан зор мүмкіндігін ашты. Алтын Орда мәселесімен айналысатын ғалымдар арасындағы байланысты нығайту мен кеңейтудің мақсатқа сай екендігімен қатар, Алтын Орда тарихына қатысты объективті мәліметтерді қазіргі оқу әдебиетіне енгізу, сондай-ақ арнайы бағдарламалардың қажет екендігі туралы ойлар ортаға салынды. Осылайша форум өзінің ғылыми жұмысын 2011, 2013, 2015 жылдары көктем мезгілінде жүзеге асырды. Аталған іс-шараға Ұлыбритания, Венгрия, Сербия, Қазақстан, Қырғызстан, Ресей және Украина өкілдері қатысқандықтан халықаралық деңгейге көтерілді. Нәтижесінде осы ғылыми шараның арқасында SCOPUS, Web of Science, Ulrichs және т.б жетекші халықаралық мәліметтер қорларына кейіннен енген жоғары рейтингті журналды шығаруды ұйымдастыруға мүмкіндік туды.

2) Электронды және баспа түрінде шығарылатын мамандандырылған мерзімді басылымдарды жүргізу және шығару жұмысы жолға қойылды. Орталық 2018 жылға дейін «Золотоордынская цивилизация» және «Нумизматика Золотой Орды» ғылыми жылнамаларын шығарды. Аталған екі журнал Алтын Орда тарихын кең ауқымда зертеуге арналған мерзімді басылым болып табылады. Жинақ беттерінде келесі мәселелерді талқыланды: Алтын Орданы ерекше өркениет ретінде сипаттауға бола ма, Алтын Орда қоғамының «өркениеттері» қалай көрінді? «Алтын Орда өркениетіне» тән белгілерді анықтау мүмкін бе және Алтын Ордада арнайы мәдени код болды ма? Алтын Орда өркениетінің басқа қазіргі өркениеттерден айырмашылығы неде? 2008 жылы 27 ақпанда Қазан қаласында өткен «Алтын Орда тарихын зерттеудегі өркениеттік көзқарас мәселесіне» атты дөңгелек үстелге қатысушылардың ұсыныстарын ескере отырып, жинақты шығаруды бастау туралы шешім қабылданды. Осы мақсатта осы саланың жетекші мамандарынан құралған редакциялық алқа ұйымдастырылды. Солардың ішінде: М.А. Усманов, Д.М. Исхаков, Иштван Вашари, Р.Г. Фахрутдинов, М.И. Ахметзянов, Е.С. Кульпин-Губайдуллин, Г.Ф. Валеева-Сулейманова, В.А. Иванов, Юлай Шамилоғлы, М.Г. Крамаровский, А.Г. Мухамадиев, И.Л. Измайлов, Г.В. Владимиров, А.А. Бұрханов, Ильяс Камалов – Алтын Орданың археологиясы, өнері және тарихының көрнекті мамандары.

Қазіргі уақытта олардың шығарылымдары ғылыми жұмыстардың барлық кешенін тоқсан сайынғы «Золотоордынское обозрение» журналына (Ресей Жоғары аттестациялық комиссия тізіміне енгізілген) шоғырландыру туралы шешімге байланысты тоқтатылды, олар 2016 жылы хат алмасуды растады. Scopus ақпараттық жүйесінің халықаралық стандарттары мен критерийлеріне сәйкес мерзімді басылым және 2017 жылы Web of Science жүйесіне енгізілді. Журналдың нөмірінде 2013 жылдан бері шығатын жиырмадан астам нөмір бар. Соңғы бірнеше жыл ішінде Орталықта отандық және шетелдік жиырмадан астам монография жарық көрді.

3) Дереккөздерді зерттеу және жариялау («Алтын Орда тарихының дереккөздері» сериясы және «Язма Мирас. Жазба мұра. Мәтіндік мұра») қолға алынды. Алтын Орда мен Татарды зерттеу орталығы атындағы хандықтар М.А. Усманов, дереккөздерді зерттеу бойынша үлкен жұмыс жүргізілуде. Хафиз Абрудың «Заил-и Джами ат-таварих-и Рашиди», Абдулгаффар Крымидің «Умдет әл-Ахбар», Әбу Бәкір Қаландар Румидің «Каландар-наме») Өтемиша-хаджи, «Шуаб-и» сияқты еңбектері Рашид ад-диннің «Панжган», Махмуд әл-Булгаридің «Нахдж әл-Фарadis» және татар-моңғолдар туралы латынның көп томдық антологиясы жарық көруде. Орталық қызметкерлері араб тілін, парсы, түркі, орыс, османлы және латын дереккөздерін оқиды.

2015 жылы «Степные империи Евразии. Монголы и татары» еңбегі жарияланды (Трепавлов, 2015). Кітапта әйгілі тарихшының мамандардың мойындауына ие болған үш туындысы жинақталып, өзіндік трилогияны құрайды. Ол ортағасырлық далалық державалар тарихының әр түрлі аспектілерін зерттейді. Бірінші бөлім XIII ғасырдағы Моңғол империясына, екінші бөлім XIV ғасырдағы Алтын Ордаға арналған. және соңғы - 15 ғасырдағы Үлкен Ордаға. Қарастырылып отырған мемлекеттердің әрқайсысы алдыңғы мемлекеттердің мұрагері бола отырып, еуразиялық кеңістікте және Ресей тарихында ерекше рөл атқарды. 2021 жылы «Евразии в эстафете империй. От Золотой Орды к Российскому государству» еңбегі жарияланды. Соңғы бір жарым мыңжылдықта Еуразия халықтары тарихи тағдырлардың еркімен сол немесе басқа империяның (патшалықтың, хандықтың, князьдіктің) азаматтығына тап болды. Бір-бірінің

орнын басқан мемлекеттік құрылымдар кең байтақ аумақтардың әр алуан тұрғындарына үстемдік ету эстафетасын бір-біріне берді. Алдымен бұл түркі және моңғол халықтары құрған қуатты державалар еді, содан кейін Еуразияда ресейлік мемлекеттіліктің уақыты келді. Көптеген империялар дамудың шыңынан сүрінбей өтіп, ақыр соңында барлық осындай формациялардың тағдырын қайталады: уақыт өте келе олар ыдырап, «мүрагер» күйлерге жол берді. Кітапқа орналастырылған мақалалар, авторлық ұжымдық монографиялар мен сұхбаттар тараулары осы эстафетаның негізгі үш кезеңінің кейбір аспектілерін көрсетеді: 13-15 ғасырдың басында Алтын Орданың болуы; 15-17 ғасырларда бірнеше түркі политиктерінің дамуы; 16-19 ғасырларда жекелеген халықтардың Ресей мемлекетінің құрамында болуы. Орыс тарихына қызығушылық танытқандардың барлығына қызықты ғылыми еңбек болып табылады (Трепавлов, 2015:95). Зерттеуші В.Трепавловтың Жошы Ұлысы тарихын зерттеуде үлкен жұмыстар атқарылуда.

«Золотоордынское Обозрение» журналында 2015-2021 жылдар аралығында келесі бағыттағы мақалалар жарияланып келеді:

1. «Алтын Орда өркениеті мен постордалық кеңістік» тақырыбында келесі авторлардың мақалаларын атауға болады. Мәселен, Р.С. Хакимовтың «К вопросу о номадической культуре в Золотой Орде (Хакимов, 2015), Б.В. Черкастың «Город Золотой Орды (Улусы западное Дона). К вопросу о появлении и локализации» (Черкас, 2016), Л.В. Воротынцевтың «Татарский» торговый путь («Via Tatarica») в системе международной торговли XIII–XV вв.» (Воротынцев, 2019) атты мақалалары жарияланды. Аталған мақалаларда Алтын Орда өркениетінің даму кезеңі, олардың экономикалық, әлеуметтік, транзитті сауда жолдарының ерекшеліктері сияқты мәселелерге тоқталған. Ғылыми мақалалардың жаңашылдығы – Алтын Ордадағы көшпелі мәдениеттің көшпелі және отырықшы халықтың біртұтас мемлекетке қосылуына байланысты өзіндік ерекшеліктерін атауға болады.

2. «Шыңғыс мемлекеттерінің тарихы» тақырыбында келесі авторлардың мақалаларын атауға болады: Дмитрий Васильев пен Владимир Ивановтың «Метаморфозы истории Золотой Орды в XXI веке» (Васильев, Иванов, 2015), Р. Хауталаның «От Бату до Джанибека: военные конфликты Улуса Джучи с Польшей и Венгрией» (Хаутала, 2016), В.В. Тишинның «Еще раз о содержании термина Орда и категориях «Золотая Орда», «Белая Орда», «Синяя Орда» (Тишин, 2019) және т.б. Аталған мақалаларда авторлар ортағасырлық орыс шежірелерін талдай отырып, Алтын Орда тақырыбына қатысты қызықты мәліметтерді ғылыми негізге алды.

3. «Ортағасырлық түркі-татар тарихына қазіргі тарихи көзқарастар» тақырыбында келесі авторлардың мақалаларын атауға болады: А.А. Непомнящийдың «Начало научного этапа разработки источников по истории Крымского Ханства: В.Д. Смирнов» (Непомнящий, 2015), Т.И. Султановтың «К историографии этнополитической истории улусов Джучи и Чагатая» (Султанов, 2017), В.А. Ивановтың «Кочевники Золотой Орды в восприятии современных историков» (Иванов, 2018) және т.б. Аталған мақалалар соңғы жылдардағы зерттеу жұмыстарын қарастыра келе, дерек көздерінің көмегімен Алтын Орда дәуірінің этносаяси дамуының негізгі кезеңдеріне талдау жасалды. Осы тақырыпты жазушы авторлар шығыстану классиктерінің және Еуразияның этникалық тарихының көптеген конструкциялары дереккөздерді жан-жақты зерттеуге негізделгенімен, болжамдық сипатқа ие, бұл осы бағыттағы зерттеулерді жалғастыруды қажет етеді деп санайды. Жоғарыда қарастырылған авторлардың пікірінше, Алтын Орда тарихының Ресей тарихнамасында кереғар жағдай қалыптасты. Осы тақырыппен тарихшылар да, археологтар да зерттейді, бірақ оны әртүрлі әдістермен және әртүрлі көздерден зерттейді. Алынған нәтижелер мен олардың негізінде жасалған тұжырымдардың өзара байланысының жоқтығы тарихи-археологиялық зерттеулерде Алтын Орданың тарихи құбылыс ретіндегі бір-біріне қайшы келетіндігіне әкеледі. Бұл, әсіресе, Дешті Қыпшақ көшпелілеріне арналған басылымдарда айқын көрінеді, олар біріншіден, Еуразиядағы моңғол жаулауының алғашқы нысандарының біріне айналды, екіншіден, олар да Алтын Орданың негізгі халқына айналды.

2019 жылы А.А. Горскийдың «Русское средневековое общество» атты тарихи терминологиялық анықтамалық кітап жарияланды (Горский, 2019). Еңбекте әлеуметтік құрылыс мәселесіне тікелей қатысы бар ортағасырлық орыс терминдері жайлы мақалалар жинақталынды. Олардың арасында халықтың әлеуметтік топтары мен санаттары, жер учаскелерінің атаулары бар, аумақтық бірліктер, билеушілердің атаулары сияқты мәселелерге қатысты терминдер кездестіруге болады.

Соның ішінде, 2020 жылы 19 қарашада «Алтын Орда зерттеушілерінің халықаралық қауымдастығы» құрылды. Қауымдастықтың негізгі мақсаты – ордату, түркі-татар мемлекеттерінің тарихы саласындағы ғылыми зерттеулерді үйлестіру, іс-шаралар өткізу, осы бағыттағы зерттеулердің нәтижелерін насихаттау және ұсыну. Қауымдастықтың төрағасы болып тарих ғылымдарының докторы Трепавлов Вадим Винсерович бірауыздан сайланды.

Қауымдастықтың үйлестіру кеңесіне т.ғ.к. Миргалеев Илнур Мидхатович тағайындалды. Кеңес басшысының орынбасары т.ғ.к. Аксанов Анвар Васильевич, хатшы т.ғ.к. Галимов Теймур Рустемович бекітілді. Шетелдік филиалдардың қауымдастығын құру және олардың басқару органдарының құрамын

анықтау туралы шешім қабылданды. Соның ішінде, Еуропалық (жетекшісі – PhD докторы Александр Узелатс, хатшы – PhD докторы Роман Хаутала), Қазақстан (жетекшісі – тарих ғылымдарының докторы Әшірбек Муминов, хатшы – тарих ғылымдарының докторы Айболат Кушқумбаев) және түрік комитеттері (жетекшісі – профессор, доктор Ильяс Кемалоглу, хатшы – PhD докторы Динчер Коч). Құрылтай жиналысының хаттамасына сәйкес бақылау комиссиясының құрамы да сайланды, оның құрамына Сайфетдинова Эльмира Гаделзяновна (т.ғ.к), Беляков Андрей Васильевич (тарих ғылымдарының докторы), Александр Николов (PhD) кірді.

2021 жылы «Золотоордынское наследие: посвященный 700-летию со дня рождения средневекового татарского поэта Сейфа Сарай» халықаралық-ғылыми конференциясына өткізілді. Конференция Zoom платформасы арқылы байланыстармен өтті, соның арқасында Беларусь Республикалық жоғары білім институтынан, Мемлекеттік тарих мұражайынан, Назарбаев университетінен, Висконсин университетінен, Ресей академиясынан көптеген танымал мамандарды тартуға мүмкіндік туды. Сондай-ақ дөңгелек үстел жұмысы барысында Кондурча өзендегі тікелей шайқастың нәтижелері мен салдарының маңыздылығы, сондай-ақ осы тарихи оқиғаны қазіргі заманғы қабылдау, сондай-ақ бәсекеге қабілетті туристік ағынды дамытудағы ықтимал әлеует дәрежесі сияқты тарихи мәселелері қозғалды. Дөңгелек үстелде Сейфа Сарай мұрасын зерттеудің өзекті мәселелері, жазба деректердегі татар тарихының көрінісі, жазба ескерткіштерді зерттеу мәселелері қаралды. Дөңгелек үстел қорытындысы бойынша Сейфа Сарайды еске алуға арналған оқуларды жыл сайын өткізу қажет деп шешілді. Іс-шара аясында орталық басшысы, т.ғ.к. И.М. Миргалеев пен тарих ғылымдарының докторы, аға ғылыми қызметкер И.Л. Измаиловтың баяндамалары тыңдалды.

Қорытынды. Осылайша, Алтын Орда тақырыбы Ресей тарихнамасында өзекті мәселелердің бірі болып келеді. Осы тақырыппен айналысатын зерттеушілердің саны күннен күнге артуда. Қазіргі зерттеушілердің еңбектерінде кеңестік кезеңнің тарихи тұжырымдамалары байқалады. Осылайша, қорытындылай келесі 3 негізгі танымал мәселені бөлуге болады. Біріншіден, Ресейлік тарихшылар моңғол дәуірін теріс кезең ретінде қарастыруға қарсы (А.А. Горский, В.В. Трепавлов пен т.б.), себебі ордалық билеушілерді Киев Русьде икемді саясат жүргізуші ретінде көреді. Екіншіден, Киев Русін тарихшылар Алтын Орданың одақтасы емес, вассалы ретінде қабылдайды (К.А. Соловьев, Р.Ю. Почекаев, Н.Н. Крадин және т.б.). Үшіншіден, көптеген тарихшылар моңғол кезеңін шектен тыс асыруды жөн көрмейді, себебі көптеген Киев Русіне дамуына деген ықпалдың моңғол дәуіріне дейін жүргені жайлы көзқарасты ұстанады.

Алтын Орда тарихын зерттеуде посткеңестік тарихнама жаңа сапалы деңгейге көтеріліп, өткен жұмыстар мен замануи ғылыми ізденістердің арасында өзара диалектикалық байланыс байқалады. Сонымен қатар, зерттеу аясында дерекнамалық база кеңейді.

Жоғарыда келтірілген мәліметтерге сүйенсек, қазірде Ресейде Алтын Орданы зерттеу орталықтары ашылып, осы тақырып бойынша үлкен жұмыстар атқарылып келеді. 1990-2000 жж. аралығында Ресей тарихнамасында Алтын Орда тақырыбына оң немесе теріс көзқарасты ұстану анықтау, Киев Русі мен Алтын Орда қарым-қатынасына объективті баға беру мәселелері бойынша сұрақтар қарастырылды.

Қазіргі зерттеу жұмыстарында 1237-1241 жж. оқиғалармен байланысты «шапқыншылық» және «жаулап алу» терминдеріне сыни тұрғыдан талдау жүргізілді. Замануи ғылыми дискурста моңғол-татарлық ига тұжырымдамасын теріс баға алды. Осылай, қазіргі Ресей тарихнамасының Алтын Орда тақырыбы бойынша үлкен жетістіктерімен бөлісе келе, алда бұл тақырыптың өз жалғасын табуы қажет.

Әдебиеттер тізімі

- Васильев Д., Иванов В. Метаморфозы истории Золотой Орды в XXI веке // Золотоордынское обозрение. 2015. №3. С.151-168.
- Варваровский Ю.Е. Улус Джучи в 60–70-е годы XIV века. Казань: Институт истории им. Ш. Марджани АН РТ, 2008. С.128.
- Воротынцев Л.В. Татарский торговый путь («Via Tatarica») в системе международной торговли XIII–XV вв. // Золотоордынское обозрение. 2019. Т. 7, № 1. С. 77–89.
- Горский А.А. Москва и Орда. М.:Наука, 2000. С.214.
- Горский А.А. Русское средневековое общество: историко-терминологический справочник. Санкт-Петербург: ИЦ Института российской истории РАН, 2019. С. 416.
- Кульпин Э.С. Русь между Западом и Востоком. Москва: Буква С, 2001. С. 206.
- Костюков В.П. Улус Шибана Золотой Орды в XIII–XIV вв. Под ред. И.М. Миргалеева. Казань: Изд-во «Фэн» АН РТ, 2010. С. 200.
- Иванов В.А. Кочевники Золотой Орды в восприятии современных историков // Золотоордынское обозрение. 2018. №6(3). С. 253-261.
- Илюшин А.М. Западные и восточные кипчаки по материалам археологии // Вестник Томского университета. История. 2016. №5(43). С.15-19.
- Исхаков Д. Золотоордынская этнология татар: 1. Эпический и исторический «Золотой трон» («Алтын Тәхет») // Золотоордынское обозрение. 2014. №3(5). С. 175-190.

- Миргалеев И.М. Политическая история Золотой Орды периода правления Токтамыш-хана. Казань: Алма-Лит, 2003. С. 164.
- Миргалеев М. История Золотой Орды в трудах А.Н.Курата // Золотоордынское обозрение. 2014. №2(4). С. 253-261.
- Миргалеев М. Золотая Орда в мировой истории. Коллективная монография. Казань: Институт истории им. Ш. Марджани АН РТ, 2016. С. 968.
- Непомнящий А.А. Начало научного этапа разработки источников по истории Крымского Ханства: В.Д.Смирнов // Золотоордынское обозрение. 2013. №3. С. 113-142.
- Почакаев Р.Ю. Право Золотой Орды / Редактор И.М. Миргалеев. Казань: Издательство «Фэн» АН РТ, 2009. С. 260.
- Почакаев Р.Ю. Религиозные факторы легитимации власти в Золотой Орде и позднесредневековых тюрко-монгольских государствах XV-XVIII вв. // Золотоордынское обозрение. 2013. №1. С. 96-106.
- Рудаков В.Н. Монголо-татары глазами древнерусских книжников середины XIII-XV в. Изд. 2-е, испр. и доп. М.: Квадрига, 2014. С. 272.
- Султанов Т.И. К историографии этнополитической истории улусов Джучи и Чагатай // Золотоордынское обозрение. 2017. Т. 5, № 1. С. 74-92.
- Трепавлов В.В. Государственный строй Монгольской империи в XIII веке. Проблема исторической преемственности. М.: Наука, 1993. С.168.
- Трепавлов В.В. История Ногайской Орды. М.: Восточная литература, 2001. С. 752.
- Трепавлов В.В. Золотая Орда в XIV столетии. М.: Квадрига, 2010. С. 72.
- Трепавлов В.В. Степные империи Евразии: монголы и татары. М.: Квадрига, 2015. С. 368.
- Тишин В.В. Еще раз о содержании термина Орда и категориях «Золотая Орда», «Белая Орда», «Синяя Орда» // Золотоордынское обозрение. 2019. №7(2). С. 295-317.
- Усманов М.А. Об особенностях раннего этапа этнической истории Улуса Джучи // Юбилейный сборник избранных трудов членов АН Республики Татарстан. Казань: Фолиант, 2002. С. 85-96.
- Усманов М., Хакимов Р. История татар с древнейших времен. Том 3. Улус Джучи (Золотая Орда). XIII - середина XV в. Казань: Рухият, 2009. С.1047.
- Хакимов Р. Долгое средневековье Золотой Орды // Золотоордынское обозрение. 2013. №1. С. 5-21.
- Хакимов Р.С. К вопросу о номадической культуре в Золотой Орде // Золотоордынское обозрение. 2015. №1. С. 6-32.
- Хаутала Р. От Бату до Джанибека: военные конфликты Улуса Джучи с Польшей и Венгрией // Золотоордынское обозрение. №3. 2016. С.485-528.
- Черкас Б.В. Город Золотой Орды (Улусы западнее Дона). К вопросу о появлении и локализации // Золотоордынское обозрение. 2016. Т. 4, №2. С. 256-271.

References

- Vasil'ev D., Ivanov V. Metamorfozy istorii Zolotoi Ordy v XXI veke [Metamorphoses of the history of the Golden Horde in the XXI century] // Zolotoordynskoe obozrenie. 2015. №3. S.151-168. [in Russian].
- Varvarovskii Yu.E. Ulus Dzhuchi v 60-70-e gody XIV veka [Ulus of Jochi in the 60-70s of the XIV century]. Kazan': Institut istorii im. SH. Mardzhani AN RT, 2008. S.128. [in Russian].
- Vorotynceva L.V. Tatarskii» torgovjy put' («Via Tatarica») v sisteme mezhdunarodnoi torgovli XIII-XV vv. [Tatar trade route ("Via Tatarica") in the international trade system of the XIII-XV centuries] // Zolotoordynskoe obozrenie. 2019. Т. 7, № 1. S. 77-89. [in Russian].
- Gorskii A.A. Moskva i Orda [Moscow and the Horde]. М.: Nauka, 2000. S.214. [in Russian].
- Gorskii A.A. Russkoe srednevekovoe obshchestvo: istoriko-terminologicheskii spravochnik [Russian Medieval Society: Historical and Terminological reference]. Sankt-Petersburg: IC Instituta rossiiskoi istorii RAN, 2019. S. 416. [in Russian].
- Kul'pin E.S. Rus' mezhdz Zapadom i Vostokom [Russia between the West and the East]. Moskva: Bukva S, 2001. S.206. [in Russian].
- Kostyukov V.P. Ulus Shibana Zolotoi Ordy v XIII-XIV vv. [The ulus of Shiban of the Golden Horde in the XIII-XIV centuries]. Pod red. I.M. Mirgaleeva. Kazan': Izd-vo «Fen» AN RT, 2010. S. 200. [in Russian].
- Ivanov V.A. Kochevniki Zolotoi Ordy v vospriyatii sovremennykh istorikov [Nomads of the Golden Horde in the perception of modern historians] // Zolotoordynskoe obozrenie. 2018. №6(3). S. 253-261. [in Russian].
- Pyushin A.M. Zapadnye i vostochnye kipchaki po materialam arheologii [Western and Eastern Kipchaks based on the materials of archeology] // Vestnik Tomskogo universiteta. Istoriya. 2016. №5(43). S.15-19. [in Russian].
- Iskhakov D. Zolotoordynskaya etnologiya tatar: 1. Epicheskii i istoricheskii «Zolotoi tron» («Altyn Təhet») [Golden Horde ethnology of the Tatars: 1. Epic and historical "Golden Throne" ("Altyn Takhet")] // Zolotoordynskoe obozrenie. 2014. №3(5). S. 175-190. [in Russian].
- Mirgaleev I.M. Politicheskaya istoriya Zolotoi Ordy perioda pravleniya Toktamysheva [Political history of the Golden Horde during the reign of Toktamysheh Khan]. Kazan': Alma-Lit, 2003. S.164. [in Russian].
- Mirgaleev M. Istoriya Zolotoi Ordy v trudakh A.N. Kurata [The History of the Golden Horde in the works of A.N. Kurat] // Zolotoordynskoe obozrenie. 2014. №2(4). S. 253-261. [in Russian].

Mirgaleev M. Zolotaya Orda v mirovoi istorii [The Golden Horde in World History]. Kollektivnaya monografiya. Kazan': Institut istorii im. Sh. Mardzhani AN RT, 2016. S. 968. [in Russian].

Nepomnyashchii A.A. Nachalo nauchnogo etapa razrabotki istochnikov po istorii Krymskogo Hanstva: V.D. Smirnov [The beginning of the scientific stage of the development of sources on the history of the Crimean Khanate: V.D. Smirnov] // Zolotoordynskoe obozrenie. 2013. №3. S. 113-142. [in Russian].

Pochekaev R.Yu. Pravo Zolotoi Ordy [The right of the Golden Horde] / Redaktor I.M. Mirgaleev. Kazan': Izdatel'stvo «Fen» AN RT, 2009. S. 260. [in Russian].

Pochekaev R.Yu. Religioznye faktory legitimatsii vlasti v Zolotoi Orde i pozdnesrednevekovykh tyurkomongol'skikh gosudarstv XV-XVIII vv. [Religious factors of legitimization of power in the Golden Horde and the late medieval Turkic-Mongolian states of the XV-XVIII centuries.] // Zolotoordynskoe obozrenie. 2013. №1. S. 96-106. [in Russian].

Rudakov V.N. Mongolo-tatary glazami drevnerusskikh knizhnikov serediny XIII-XV v. Izd. 2-e, ispr. i dop. [Mongol-Tatars through the eyes of ancient Russian scribes of the middle of the XIII-XV century] M.: Kvadriga, 2014. S. 272. [in Russian].

Sultanov T.I. K istoriografii etnopoliticheskoi istorii ulusov Dzhuchi i Chagataya [On the Historiography of the Ethnopolitical History of the Jochi and Chagatai Uluses] // Zolotoordynskoe obozrenie. 2017. T. 5, № 1. S. 74–92. [in Russian].

Trepavlov V.V. Gosudarstvennyi stroi Mongol'skoi imperii v XIII veke. Problema istoricheskoy preemstvennosti [The state system of the Mongol Empire in the XIII century. The problem of historical continuity]. M.: Nauka, 1993. S.168. [in Russian].

Trepavlov V.V. Istoriya Nogaiskoi Ordy [The History of the Nogai Horde]. M.: Vostochnaya literatura, 2001. S. 752. [in Russian].

Trepavlov V.V. Zolotaya Orda v XIV stoletii [The Golden Horde in the XIV century]. M.: Kvadriga, 2010. S. 72. [in Russian].

Trepavlov V.V. Stepnye imperii Evrazii: mongoly i tatary [Steppe Empires of Eurasia: Mongols and Tatars]. M.: Kvadriga, 2015. S. 368. [in Russian].

Tishin V.V. Eshche raz o soderzhanii termina Orda i kategoriayah «Zolotaya Orda», «Belaya Orda», «Sinyaya Orda» [Once again about the content of the term Horde and the categories "Golden Horde", "White Horde", "Blue Horde"] // Zolotoordynskoe obozrenie. 2019. №7(2). S. 295-317. [in Russian].

Usmanov M.A. Ob osobennostyakh rannego etapa etnicheskoi istorii Ulusa Dzhuchi [About the peculiarities of the early stage of the ethnic history of the Ulus of Jochi] // Yubilejnyj sbornik izbrannykh trudov chlenov AN Respubliki Tatarstan. Kazan': Foliant, 2002. S. 85–96. [in Russian].

Usmanov M., Hakimov R. Istoriya tatar s drevnejshih vremen [The history of the Tatars since ancient times]. Tom 3. Ulus Dzhuchi (Zolotaya Orda). XIII - seredina XV v. Kazan': Ruhiyat, 2009. S.1047. [in Russian].

Hakimov R. Dolgoe srednevekov'e Zolotoi Ordy // Zolotoordynskoe obozrenie. 2013. №1. S. 5-21. [in Russian].

Hakimov R.S. K voprosu o nomadicheskoi kul'ture v Zolotoi Orde [The Long Middle Ages of the Golden Horde] // Zolotoordynskoe obozrenie. 2015. №1. S. 6-32. [in Russian].

Hautala R. Ot Batu do Dzhaniybeka: voennye konflikty Ulusa Dzhuchi s Pol'shej i Vengriej [From Batu to Janibek: military conflicts of the Jochi Ulus with Poland and Hungary] // Zolotoordynskoe obozrenie. №3. 2016. [in Russian].

Cherkas B.V. Gorod Zolotoi Ordy (Ulusy zapadnee Dona). K voprosu o poyavlenii i lokalizatsii [The city of the Golden Horde (Uluses west of the Don). On the issue of appearance and localization] // Zolotoordynskoe obozrenie. 2016. T. 4, №2. S. 256–271. [in Russian].

FTAMP 03.20

DOI 10.51943/1814-6961_2022_2_35

МӘМЛҮК КЕЗЕҢІНДЕГІ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ «АТ-ТУХФА» ҚОЛЖАЗБАСЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛУ ТАРИХНАМАСЫ

Қоңқабаева Назым Нұрболатқызы^{1*}, Абдрахманова Күлсін Халыққызы¹,
Қоңқабаева Арайлым Нұрболатқызы², Аубакирова Құндызай Қыдырбайқызы³

¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университет. Қазақстан, Алматы.

²Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты. Қазақстан, Алматы.

³Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті. Қазақстан, Қызылорда қ.

*Автор-корреспондент.

E-mail: haia89@mail.ru (Қоңқабаева), agulsum@mail.ru (Абдрахманова), konkabayeva.arailym@mail.ru (Қоңқабаева)

**МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENTS**

**ДЕРЕКТАНУ ЖӘНЕ ТАРИХНАМА
ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ И ИСТОРИОГРАФИЯ
SOURCE STUDING AND HISTORIOGRAPHY**

Абусейтова М.Х. ВКЛАД ГОСУДАРСТВЕННЫХ ПРОГРАММ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН «МӘДЕНИ МҰРА» («КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ»), «ХАЛЫҚ ТАРИХ ТОЛҚЫНЫНДА» («НАРОД В ПОТОКЕ ИСТОРИИ»), «РУХАНИ ЖАНҒЫРУ» «АРХИВ – 2025» В ИЗУЧЕНИЕ ИСТОРИИ И КУЛЬТУРЫ КАЗАХСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ.....	5
Сайкенева Д.К., Ужкенов Е.М., Морякова М.Т. ГЕНЕЗИС ГОРОДОВ ЗОЛОТОЙ ОРДЫ: ПРОБЛЕМЫ ИСТОРИОГРАФИИ.....	17
Шакиева А.С. РЕСЕЙ ТАРИХНАМАСЫНДАҒЫ ЖОШЫ ҰЛЫСЫ ТАРИХЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛУІ (1991-2021 жж.).....	25
Конкабаева Н.Н., Абдрахманова К.Х., Конкабаева А.Н. МӘМЛҰК КЕЗЕҢІНДЕГІ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ «АТ-ТУХФА» ҚОЛЖАЗБАСЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛУ ТАРИХНАМАСЫ.....	35
Kubeyev R.Dzh., Murzakhodzhaev K.M. ON SOME TRADITIONALIST ASPECTS AND HISTORICAL PARALLELS OF MODERN KAZAKHSTANI NATION-BUILDING (HISTORIOGRAPHIC REVIEW).....	46

**ОРТА ҒАСЫРЛАР ТАРИХЫ
СРЕДНЕВЕКОВАЯ ИСТОРИЯ
MEDIEVAL HISTORY**

Бердыгужин Л.Б., Сарсенов А.С., Жумагулов Б.С. СТАНОВЛЕНИЯ КАЗАХСКОГО ХАНСТВА: НОВЫЙ ВЗГЛЯД НА ИСТОРИЮ.....	54
Маргулан А.С., Батырхан Б.Ш., Токмурзаев Б.С. ИСТОРИЧЕСКАЯ ГЕОГРАФИЯ МОНГОЛЬСКОЙ ИМПЕРИИ В СРЕДНЕВЕКОВОЙ ЭНЦИКЛОПЕДИИ ШИХАБ АД-ДИНА АЛ-ОМАРИ.....	64

**ЖАҢА ЗАМАН ТАРИХЫ
НОВАЯ ИСТОРИЯ
NEW HISTORY**

Қабылдинов З.Е., Тылахметова А.С., Оралова А.А. АБЫЛАЙ ХАННЫҢ ҚЫТАЙДЫҢ ЦИНЬ ИМПЕРИЯСЫМЕН ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАРЫНДАҒЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕР.....	73
Жүрсінбаев Б.А., Серікбаев Е.Қ., Калыгулова Ж.А. ҰЛЫ ЖҰЗ ПРИСТАВЫ ЖӘНЕ АЛАТАУ ОКРУГЫНЫҢ ҚҰРЫЛУЫ.....	84
Сұлтанғазы Г.Ж. XIX-XX ҒҒ. АРАЛЫҒЫНДАҒЫ ОТАР ҚАЛАНЫҢ САЯСИ КЕҢІСТІГІ ЖӘНЕ ЗИЯЛЫ ҚАУЫМ ҚЫЗМЕТІ.....	94
Сұлтанғалиева Г.С. ОТРАЖЕНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ КАЗАХСКОГО КОЧЕВОГО ОБЩЕСТВА В ДЕЛОПРОИЗВОДСТВЕННОЙ ДОКУМЕНТАЦИИ И ВИЗУАЛЬНЫХ ИСТОЧНИКАХ XIX В.....	104

Шалгимбеков А.Б., Шотанова Г.А.
ВОЕННО-КРЕПОСТНЫЕ ЛИНИИ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ ЮЖНОГО УРАЛА
НА РУБЕЖЕ XVIII-XIX ВЕКОВ.....114

Ибраев Е.Е., Легкий Д.М., Табулденов А.Н.
«ДАЛЬНЕЙШЕЕ НАБЛЮДЕНИЕ ЗА НИМ УСТАНОВЛЕНО». АХМЕТ БАЙТУРСЫНОВ
ПОД НАДЗОРОМ ЦАРСКОЙ ОХРАНКИ (1907-1910 ГОДЫ).....123

Рустемов С.К., Бурханов Б.Б.
ОРЫНБОР МҮФТИЛІГІНІҢ ҚАЗАҚТАРДЫҢ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ЖӘНЕ МӘДЕНИ
ӨМІРІНДЕГІ ОРНЫ МЕН РӨЛІ (XVIII ҒАСЫРДЫҢ СОҢЫ – XX ҒАСЫРДЫҢ БАС КЕЗІ).....134

**КЕҢЕС ДӘУІРІ ТАРИХЫ
ИСТОРИЯ СОВЕТСКОГО ПЕРИОДА
SOVIET PERIOD HISTORY**

Асанова С.А., Капаева А.Т.
ГОЛОД 1921 -1922 ГГ. В КАЗАХСТАНЕ, КАК СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНАЯ ТРАВМА.....143

Көкебаева Г.К., Стамшалов Е.И.
ГЕРМАНИЯДАҒЫ КЕҢЕСТІК СОҒЫС ТҮТҚЫНДАРЫНАН ЖАСАҚТАЛҒАН
ӘСКЕРІ БӨЛІМДЕР.....151

Zhakisheva S.A.
PRO MEMORIA FOR THOSE WHO LEFT IRRETRIEVABLY:
BIRMUKNAMED AIBASOV.....159

Қайыпбаева А.Т., Әбікей А.М., Оспанова Р.Р.
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ САУАТСЫЗДЫҚТЫ ЖОЮ
НАУҚАНЫНЫҢ ЖҮЗЕГЕ АСЫРЫЛУЫ.....169

Борчашвили И.Ш., Курманбаев Б.М.
ИСТОРИКО-ПРАВОВЫЕ ПОДХОДЫ В ИССЛЕДОВАНИИ НАСИЛЬСТВЕННОЙ
КОЛЛЕКТИВИЗАЦИИ И ДРУГИХ ПОЛИТИЧЕСКИХ
КАМПАНИЙ В ОТНОШЕНИИ КРЕСТЬЯНСТВА.....180

Шашаева М.Ә., Қозыбаева М.М.
КЕҢЕСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ 1917-1930 ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ
«ӘЙЕЛ ТЕНДІГІ» МӘСЕЛЕСІ.....189

Кожирова С.Б., Быков А.Ю., Нечаева Е.Л.
XX ҒАСЫРДЫҢ 20-ШЫ ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН-РЕСЕЙ ШЕКАРАСЫНЫҢ
ҚАЛЫПТАСУ ТАРИХЫ.....197

Абдильдинова Л.Б., Искакова Г.М.
СОСТОЯНИЕ БЕЗРАБОТИЦЫ И БЕЗРАБОТНЫХ В РАЙОНЕ СТРОИТЕЛЬСТВА
ТУРКЕСТАНО-СИБИРСКОЙ ЖЕЛЕЗНОЙ ДОРОГИ.....207

**ЭТНОЛОГИЯ ЖӘНЕ АРХЕОЛОГИЯ
ЭТНОЛОГИЯ И АРХЕОЛОГИЯ
ETHNOLOGY AND ARCHEOLOGY**

Сиздиков Б.С., Жетібаев К.М., Гурсой М., Мургабаев С.С.
XVIII-XIX ҒАСЫРЛАРДАҒЫ ТҮРҒЫН ҮЙ ҚҰРЫЛЫМЫ (ОРТАҒАСЫРЛЫҚ СЫҒАНАҚ
ҚАЛАСЫ НЕГІЗІНДЕ).....217

Бобров Л.А., Кушқумбаев А.К., Исмаилов Д.
ЦЕЛЬНОКОВАННЫЙ ОЙРАТСКИЙ ШЛЕМ ИЗ СОБРАНИЯ АКМОЛИНСКОГО ОБЛАСТНОГО
ИСТОРИКО-КРАЕВЕДЧЕСКОГО МУЗЕЯ.....229

Kanatuly M., Adilbayeva A.S., Ercilasun K.

TOURISM OPPORTUNITIES FOR KAZAKHSTAN ON THE GREAT SILK ROAD.....237

Ишкалова Г.И.

ҚАЗАҚ ДӘСТҮРЛІ АҢШЫЛЫҒЫНЫҢ ХАЛЫҚ ФОЛЬКЛОРЫНДАҒЫ КӨРІНІСІ.....244

**Рецензия
Сын-пікір
Review**

Абиль Е.А., Кузембайұлы А.

ФЕНОМЕН ВЕЛИКОЙ СТЕПИ В СОВРЕМЕННОЙ КАЗАХСТАНСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ.

РЕЦЕНЗИЯ НА КНИГУ: ХАН ДЖУЧИ. ВЕЛИКАЯ СТЕПЬ.....255

Басуға 29.06. 2022 қол қойылды
Шартты баспа табағы – 12,5
Офсеттік басылым
Таралымы 150 дана.

Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты,
«Отан тарихы» журналының редакциясында басылды